

Парламентське дослідження щодо окремих аспектів судового провадження в режимі відеоконференції та повноважень органів адвокатського самоврядування*

Анотація. У парламентському дослідженні проаналізовано законодавче врегулювання дистанційної участі учасників кримінального провадження під час здійснення судового провадження в режимі відеоконференції (право на доступ до правосуддя), яке забезпечується через функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи в судах та органах системи правосуддя. Під час вивчення цього питання також була врахована позиція Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), викладена в його рішеннях стосовно проведення судових засідань у режимі відеоконференції. Крім того, було узагальнено досвід судових розглядів подібних справ у низці європейських країн. У дослідженні проаналізовано конституційно-правові засади діяльності сучасної української адвокатури як незалежного інституту громадянського суспільства, створеного на засадах недержавного професійного самоврядування та саморегулювання адвокатської діяльності, розглянуто правові підстави участі адвоката у формуванні професійних органів адвокатського самоврядування, права та обов'язки адвоката щодо його членства в Національній асоціації адвокатів України, а також розглянуто окремі правові аспекти ведення Єдиного реєстру адвокатів України.

Ключові слова: кримінальне провадження, доступ до правосуддя, право на захист, відеоконференція, судове провадження, обмеження прав, адвокатура, адвокатське самоврядування, Єдиний реєстр адвокатів України.

Вступ

Розвиток інформаційного суспільства в Україні передбачає впровадження сучасних телекомунікаційних технологій в усі сфери суспільного життя, у тому числі в діяльність органів досудового розслідування, прокуратури та суду, що визначено одним із пріоритетних напрямів державної політики. Впровадження інформаційних технологій на всіх стадіях судового провадження, включаючи взаємодію за допомогою відеоконференцзв'язку та інших сучасних комунікаційних технологій, є рекомендацією Комітету експертів Ради Європи з питань автоматизації судочинства.

Запровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (далі - ЄСІТС) дозволяє забезпечити комплексну підготовку для її належного функціонування в судах, органах і установах системи правосуддя. Це, своєю чергою, сприятиме оптимізації кримінального провадження, зокрема через використання режиму відеоконференції.

Попри окремі дискусії щодо ризиків порушення права на захист та права на доступ до правосуддя, більшість науковців та практиків сходяться на думці, що використання інформаційних технологій в судочинстві має бути дозволено під час проведення будь-яких процесуальних дій у дистанційному режимі, з одночасним веденням документообігу та діловодства на паперових і електронних носіях.

Саме в такому контексті питання «звуження прав громадян у кримінальному провадженні» розглядається в цьому дослідженні.

У дослідженні також зосереджується увага на окремих аспектах діяльності сучасної української адвокатури як незалежного інституту громадянського суспільства, створеного на засадах недержавного професійного самоврядування та саморегулювання, формування якого розпочато з прийняттям нового Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 р. Попередній Закон України «Про адвокатуру» від 19.12.1992 р. (наразі втратив чинність) передбачав лише можливість для адвокатів і адвокатських об'єднань створювати регіональні, загальнодержавні та міжнародні спілки та асоціації, але не надавав їм права самостійно вирішувати питання організації та діяльності (адвокатське самоврядування).

Важливо відзначити, що подальший розвиток і вдосконалення системи адвокатури нерозривно пов'язані з конституційним процесом реформування судової влади в Україні, її системи судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів, який завершився ухваленням Верховною Радою України 02.06.2016 р. Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)». Цими конституційними змінами були закладені нові підвалини для трансформації всієї судової влади та її суміжних правових інститутів, одним з яких є адвокатура України.

Основна частина

1. Щодо кримінального провадження в режимі відеоконференції

Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи» від 23.02.2024 р. № 3604-IX внесено зміни до статті 336 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), які, на думку автора звернення до Дослідницької служби, обмежують права учасників кримінального провадження щодо здійснення судового провадження в режимі відеоконференції (право на доступ до правосуддя), зокрема з огляду на встановлення п'ятиденного терміну для подання клопотання про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду (частина четверта статті 336 КПК України).

Перш за все, слід зазначити, що встановлення терміну для подання клопотання про дистанційну участь у судовому засіданні не було предметом дискусії та зауважень під час розгляду законопроекту (реєстр. № 8219 від 23.11.2022 р.), який був прийнятий як вищезгаданий закон, окрім зауважень

Головного юридичного управління – у контексті взаємозв'язку частини четвертої статті 336 КПК України та частини дев'ятої статті 135 КПК України з огляду на правову визначеність цих нормативних положень.

Право на доступ до правосуддя впливає зі статті 6(1) Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Конституцією України закріплено, що права і свободи людини та громадянина захищаються судом (частина перша статті 55). Низку рішень Конституційного Суду присвячено тлумаченню цього права: № 5-зп/97, 6-зп/97, 8-зп/97, 6/01, 15/02, 3/03, 26/09, 3/10, 18/10, 9/12, 11/12, 8/13, 12/13, 1-в/16, 4/19, 4-в/19, 2-р(П)/2019, 4-р(П)/20, 6-р(П)/20, 10-р/20, 10-р(П)/2023¹.

Стаття 336 КПК України стосується такої частини кримінального провадження, як *судове провадження*, під яким розуміється «кримінальне провадження у суді першої інстанції, яке включає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або виключними обставинами» (пункт 24 частини першої статті 3 КПК України).

Проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження є *дискрецією суду* (на це вказує використання законодавцем в частині першій статті 336 КПК слова «може»), за обов'язкової наявності встановлених законом умов (Рис. 1).

¹ Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України (за рішеннями, висновками). URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/4391-dostup-do-sudu>

Учасники судового провадження, які подають клопотання про проведення дистанційного судового розгляду, та суд, задовольняючи його, повинні наводити не лише обставини, що обґрунтовують необхідність використання відеоконференції, але й докази, які підтверджують наявність однієї з наведених умов-підстав для цього.

Передбачена законом можливість участі в судовому провадженні в режимі відеоконференції саме *гарантує*, а не обмежує право на доступ до правосуддя.

Суд ухвалює рішення про здійснення дистанційного судового провадження *за власною ініціативою або за клопотанням сторони чи інших учасників* кримінального провадження. У разі, якщо сторона кримінального провадження чи потерпілий заперечують проти здійснення дистанційного судового провадження, суд *може* ухвалити рішення про його здійснення *лише* вмотивованою ухвалою, обґрунтувавши в ній прийняте рішення. Суд не має права прийняти рішення про здійснення дистанційного судового провадження, в якому поза межами приміщення суду перебуває обвинувачений, якщо він проти цього *заперечує*, крім випадків здійснення дистанційного судового провадження в умовах воєнного стану.

Отже, рішення в будь-якому випадку залежить від розсуду суду.

Порядок функціонування в судах та органах системи правосуддя окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, зокрема підсистем «Електронний кабінет», «Електронний суд» та підсистеми відеоконференцзв'язку (Рис. 2), а також

порядок вчинення процесуальних дій в електронній формі з використанням таких підсистем урегульовано відповідним Положенням².

Рис. 2³

Окрім того, у Рекомендаціях Ради суддів України від 02.03.2022 р. щодо роботи судів в умовах воєнного стану зазначено: «якщо за об'єктивних обставин учасник провадження не може брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції за допомогою технічних засобів, визначених КПК, як виняток допускати участь такого учасника в режимі відеоконференції за допомогою будь-яких інших технічних засобів, у тому числі власних»⁴. Верховний Суд також підготував лист «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» № 1/0/2-22 від 03.03.2022 р., в якому, серед іншого, уможлилювалась участь у режимі відеоконференції за допомогою інших засобів, ніж передбачені КПК України, при цьому наголошувалося на необхідності роз'яснення такому учаснику його процесуальних прав та обов'язків (пункт 7)⁵.

Згідно з частиною четвертою статті 336 КПК України учасник кримінального провадження *повинен подати клопотання* про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду *не пізніше, ніж за п'ять днів* до судового засідання. Копія цього клопотання повинна бути надіслана іншим учасникам кримінального провадження в той самий строк.

Закріплення процесуальної форми кримінального провадження з елементами належної правової процедури є об'єктивною необхідністю для забезпечення принципів та порядку кримінального судочинства. Відеоконференція є телекомунікаційною технологією інтерактивної взаємодії двох або більше віддалених учасників судового провадження з можливістю обміну аудіо- та відеоінформацією в реальному часі з урахуванням керуючих даних.

² Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: затверджено Рішенням Вищої ради правосуддя від 17 серпня 2021 року № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>

³ URL: https://protocol.ua/ua/v_ukraini_pochinayut_ofitsiyno_funktsionuvati_pidsistemi_%28moduli%29_esits/

⁴ Рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану: Рада суддів України. 02.03.2022 р. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu>

⁵ Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Верховний Суд. Лист від 03.03.2022 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Inform_lyst_2022_03_03.pdf

Для забезпечення проведення судового засідання в режимі відеоконференції ініціатор такого режиму (учасник кримінального провадження, який подає клопотання) і суд мають виконати низку технічних операцій. Так, ініціатор дистанційного судового провадження, використовуючи власні технічні засоби, відповідає за їх якість та створює кваліфікований електронний підпис (частина п'ята статті 336 КПК України). Для участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції учасник справи повинен попередньо зареєструватися в Електронному кабінеті. Учасник справи також повинен перевірити наявні у нього власні технічні засоби на відповідність технічним вимогам, визначеним Інструкцією користувача підсистеми відеоконференцзв'язку, для роботи із системою відеоконференцзв'язку (пункт 49 Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи). Водночас учасникам кримінального провадження судом має бути забезпечена можливість чути та бачити хід судового провадження, ставити запитання й отримувати відповіді, реалізовувати інші надані їм процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки (частина третя статті 336 КПК України). У разі проведення судового засідання в режимі відеоконференції секретар судового засідання засобами підсистеми ЄСІТС забезпечує ведення протоколу (журналу) судового засідання в електронній формі та технічний запис судового засідання.

Для виконання всіх цих підготовчих заходів потрібен певний час. Крім того, встановлення розумних процесуальних строків захищає від зловживань у кримінальному провадженні.

З одного боку, судовий розгляд призначається після закінчення підготовчого провадження і не пізніше десяти днів після постановлення ухвали про його призначення (частина друга статті 316 КПК України). Тобто сторона кримінального провадження (обвинувачений, потерпілий, прокурор, захисник) володіє інформацією про дату такого засідання і має достатній час для вирішення питання щодо дистанційної участі в ньому. Водночас на практиці можуть виникнути обставини, що перешкоджають участі в судових засіданнях: транспортні або енергетичні проблеми, короткотермінові відрядження, захворювання учасників або членів їхніх сімей, що обмежують мобільність, призначення в інших населених пунктах інших термінових судових засідань, явка в які професійного учасника (адвоката або прокурора) є обов'язковою. Також інший, ніж сторона, учасник кримінального провадження, такий як свідок чи експерт, може отримати повістку про виклик до суду лише за три дні до судового розгляду і, на перший погляд, може не мати можливості скористатися правом подати клопотання про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції. Проте за наявності умов, передбачених в частині першій статті 336 КПК України, і відповідного клопотання особи про дистанційну участь у судовому розгляді, суд має право (якщо обвинувачений не заперечує) призначити наступне судове засідання в режимі відеоконференції, відклавши судовий розгляд або провівши призначене судове засідання без участі цієї особи.

Згідно з частиною першою статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод право на судовий розгляд означає, що кожен може звернутися до суду і йому гарантується розгляд його справи в суді та прийняття рішення щодо неї в судовому порядку. Водночас особі, яка звернулася до суду за захистом свого права, повинна бути забезпечена можливість реалізувати свої права без будь-яких перепон чи ускладнень. Доступ до судового захисту без перешкод визначає зміст права на судовий розгляд. Перешкоди в доступі до правосуддя можуть виникати через особливості національного процесуального законодавства країни або через обмеження, передбачені нормами матеріального права. Для ЄСПЛ природа цих перешкод не має принципового значення, що підтверджується практикою суду у випадках, коли встановлено порушення Конвенції. Позиція ЄСПЛ у багатьох справах свідчить, що основною складовою права на суд є право доступу до суду. Це означає, що *особі забезпечується можливість звернутися до суду для вирішення певного питання, і що з боку держави відсутні правові чи практичні перешкоди для реалізації цього права*. Кримінальний процесуальний кодекс України гарантує таку можливість у різні способи, а встановлення правової процедури здійснення тієї чи іншої процесуальної діяльності *не може* розцінюватися як порушення доступу до правосуддя

У справі «Воловік проти України» (Volovik v. Ukraine) № 15123/03, рішення від 06.12 2007 р. (п. 55, 57) Суд постановив, що право на судовий розгляд не є абсолютним і може підлягати обмеженням, проте такі обмеження повинні застосовуватися з *легітимною метою та зберігати пропорційність між застосованими засобами та поставленою метою*. Це право за своєю природою вимагає державного регулювання, яке може змінюватися залежно від місця і часу, беручи до уваги потреби та ресурси як суспільства, так і окремих осіб. Таке врегулювання не повинно завдавати шкоди змісту цього права та конкурувати з іншими правами, встановленими Конвенцією.

Упорядкованість проведення судового провадження в режимі відеоконференції є легітимною метою і зберігає, на наше переконання, пропорційність між установленим розумним строком та поставленою метою цифровізації.

ЄСПЛ звертає увагу на низку ключових принципів і рішень, які слід брати до уваги при оцінці законності та справедливості таких процесів, а саме (Рис. 3)⁶.

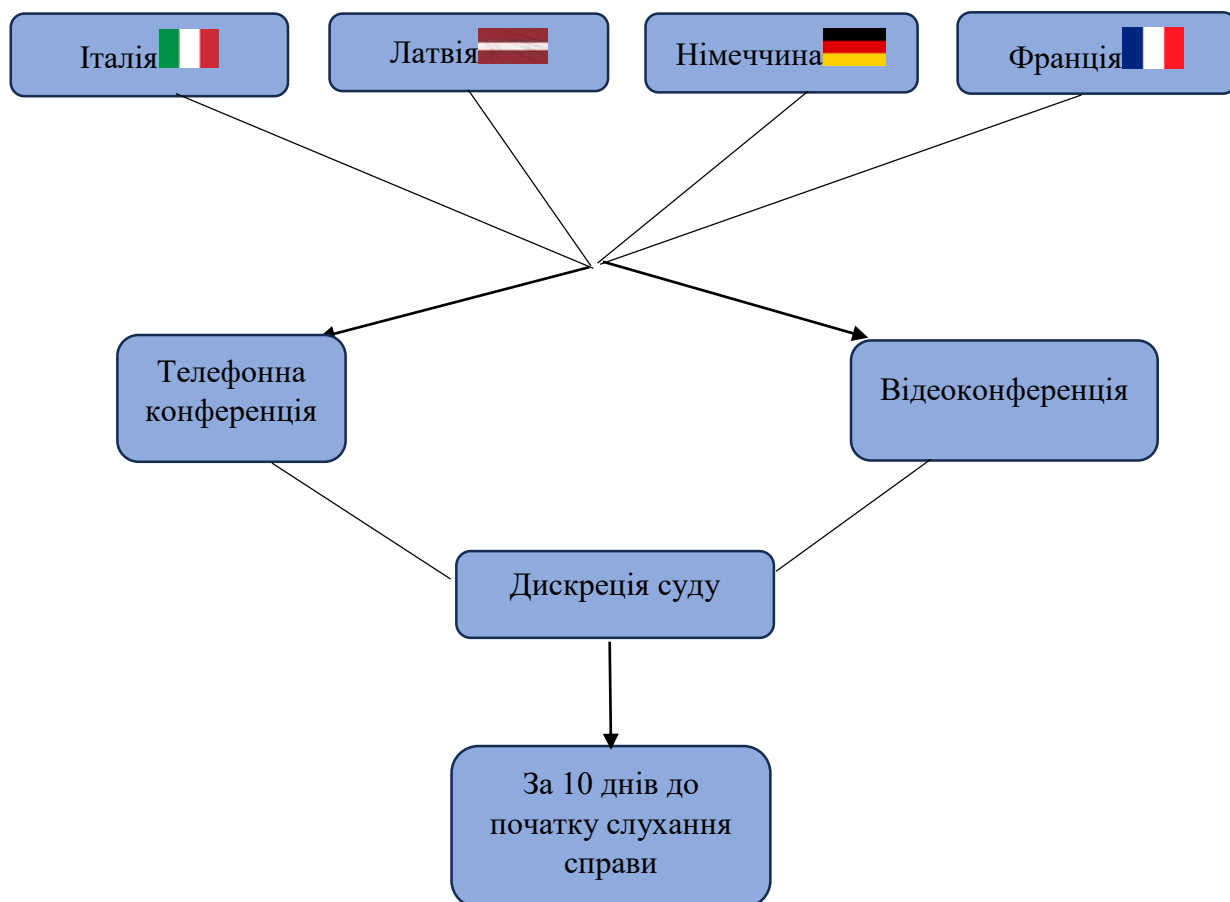
⁶ Дрижакова Д. Дистанційне судове провадження в умовах воєнного стану. URL : DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-440-5-2>

У кожному конкретному випадку ЄСПЛ враховує всі обставини справи та відповідність проведення судових засідань у режимі відеоконференції зазначеним принципам, оцінюючи, чи були забезпечені основні права та принципи справедливого судочинства.

Розсуд суду при ухваленні рішення щодо дистанційного судового провадження відіграє ключову роль у більшості європейських країн. Використання онлайн-аудиторій у судових системах розцінюється як покращення доступу до правосуддя. Рішення про проведення дистанційного судового засідання (телефонної конференції, відеоконференції) зазвичай приймається за власною ініціативою суду. Таке рішення доводиться до відома учасників кримінального провадження за *десять днів* до початку слухання справи (Італія, Німеччина, Франція, Латвія тощо). Захиснику забезпечується можливість перебувати поряд із підзахисним, а якщо вони знаходяться в залі судового засідання – можливість конфіденційного спілкування за допомогою відповідних технічних пристроїв (Рис. 4).

Рішення щодо проведення дистанційного судового провадження

Водночас слід зазначити, що кримінальне процесуальне законодавство європейських країн не містить детальних положень щодо порядку проведення відеоконференцій. Судова практика формується з акцентом на суддівському розсуді, балансі прав сторін та дотриманні основних принципів кримінального судочинства.

Європейська комісія з питань ефективного правосуддя (СЕПЕJ) у пункті 41 Керівництва щодо проведення судових проваджень у режимі відеоконференції від 30.06.2021 р. СЕПЕJ (2021) 4REV4 рекомендує судам залежно від вимог національного законодавства забезпечувати можливість участі осіб у судових засіданнях в режимі відеоконференції із залів суду, місць позбавлення волі, приміщень юридичних фірм чи інших безпечних місць, перелік яких не є вичерпним⁷. Мета цих рекомендацій полягає в тому, щоб надати державам рамки, спрямовані на виключення будь-яких ризиків порушення прав сторін під час дистанційних слухань, зокрема права бути почутими та брати активну участь у кримінальному провадженні, а також

⁷ COMMISSION EUROPÉENNE POUR L'EFFICACITÉ DE LA JUSTICE (CEPEJ). Lignes directrices sur la visioconférence dans les procédures judiciaires. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/097921FRA_lignes%20directrices%20visioconference.pdf

права на захист. Деталізація процедурних правил, зокрема й строків, покладається на *розсуд національного законодавства кожної держави*.

Водночас звертаємо увагу, що надання висновку стосовно конституційності положень КПК України (вказаних у розглядуваному зверненні) є юрисдикцією Конституційного Суду України.

2. Щодо повноважень органів адвокатського самоврядування

Із набуттям чинності нового Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі – Закон) розпочалося оновлення національного законодавства про адвокатуру на засадах адвокатського самоврядування та саморегулювання адвокатської діяльності.

У результаті внесених у 2016 році змін до Конституції України, зокрема в її оновленій статті 59, визначено право кожного на професійну правничу допомогу, яку слід розглядати в системному зв'язку з приписами нової конституційної статті 131², згідно з якими для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура, незалежність якої гарантується. Засади організації та діяльності адвокатури, а також здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються законом.

Це дослідження зосереджено на правових аспектах функціонування адвокатського самоврядування, участі адвокатів у формуванні органів адвокатського самоврядування та правових аспектах ведення Єдиного реєстру адвокатів України.

Так, частина шоста статті 45 Закону встановлює, що з моменту державної реєстрації Національної асоціації адвокатів України (далі – НААУ) її членами стають всі особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Інші особи стають членами НААУ з моменту складення присяги адвоката України. На думку автора звернення до Дослідницької служби, такий підхід щодо членства в НААУ є «примусовим». Інше питання, яке автор звернення вважає проблемним і пропонує дослідити, – це повноваження щодо ведення Єдиного реєстру адвокатів України, які пропонується «повернути Міністерству юстиції України».

Перш за все, важливо нагадати, що засадничі принципи адвокатського самоврядування, участі адвокатів у професійних самоврядних організаціях, так само як і право на їх утворення, були проголошені в Основних положеннях про роль адвокатів (прийняті VIII Конгресом ООН щодо запобігання злочинності у серпні 1990 року). У них, зокрема, визначено, що адвокати, як і інші громадяни, мають право на вільне висловлювання, віросповідання, об'єднання в асоціації та організації. Адвокатам має бути надано право формувати самоврядні організації для представництва їхніх інтересів, здійснювати безперервне навчання, перепідготовку та підтримання належного професійного рівня. Виконавчі органи професійних організацій обираються їх членами та здійснюють свої функції без зовнішнього втручання. Професійні організації адвокатів відіграють суттєву роль у підтриманні професійних стандартів та етичних норм, захищають своїх членів від переслідувань, необґрунтованих обмежень і посягань, забезпечують юридичну допомогу для

всіх, хто її потребує, кооперуються з урядом та іншими інститутами для досягнення мети правосуддя й інтересів суспільства⁸.

Крім того, необхідність реформування системи української адвокатури для досягнення демократичних європейських стандартів організації її діяльності була обумовлена потребою виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань щодо забезпечення на законодавчому рівні захисту статусу правничої професії та заснування професійної асоціації адвокатів, закріплених у пункті 11 Висновку № 190 (1995) Парламентської асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи від 26.09.1995 р.⁹.

Важливими для врахування під час удосконалення законодавства щодо адвокатської діяльності є Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 727 засіданні заступників міністрів 25.10.2000 р. (далі – Рекомендація № R (2000) 21)¹⁰. Зокрема, у пунктах 1 і 3 Принципу I. «Загальні принципи свободи професійної діяльності адвокатів» визначено, що слід уживати всіх необхідних заходів для забезпечення поваги до професії адвоката, її захисту та сприяння її свободі, без дискримінації та без неналежного втручання влади чи широкого загалу відповідно до положень Європейської конвенції про права людини. Адвокати повинні мати свободу переконань, вираження поглядів, пересування, об'єднання та зібрань; зокрема, вони мають право брати участь у публічних дискусіях з питань, що стосуються права та відправлення правосуддя, і пропонувати реформи законодавства. Адвокатам слід дозволяти та заохочувати їх створювати й приєднуватися до місцевих, національних і міжнародних професійних об'єднань, які, власними силами або разом з іншими органами, опікуватимуться посиленням професійних стандартів і забезпеченням захисту незалежності та інтересів адвокатів. Адвокатські колегії та інші професійні об'єднання адвокатів мають бути самоврядними організаціями, незалежними від влади та громадськості. Слід поважати діяльність адвокатських колегій і інших професійних об'єднань адвокатів щодо захисту своїх членів та їхньої незалежності від неналежних обмежень або втручань (пункти 1, 2, 3 Принципу V. «Об'єднання»).

Також питання функціонування адвокатського самоврядування були предметом вивчення української правничої науки, зокрема, досліджуючи організаційно-правові основи адвокатської діяльності, Бакаянова Н. М. наголошує, що адвокатське самоврядування є гарантією запобігання незаконному впливу на адвоката при здійсненні ним професійної діяльності й оптимальності управління в системі адвокатури.

На думку дослідниці, при визначенні поняття адвокатського самоврядування необхідно виходити з того, що таке самоврядування є

⁸ Основні положення про роль адвокатів (прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835#Text

⁹ Висновок N 190 (1995) Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи (Страсбург, 26 вересня 1995 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_590#Text

¹⁰ Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 727 засіданні заступників міністрів 25 жовтня 2000 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_2000_21_2000_10_25.pdf

проявом демократії в адвокатурі, самостійним розв'язанням адвокатами питань, які згідно з законодавством віднесені до відання адвокатської професійної корпорації. Отже, на переконання вченої, поняття адвокатського самоврядування має відображати й можливі форми участі адвокатів у розв'язанні цих питань, які в теорії самоврядування пов'язані з формами (видами) демократії.

Бочуляк Н. І. вважає, що адвокатура сьогодні є одним із головних інститутів громадянського суспільства, який має особливий статус незалежної організації, оскільки не є структурним елементом ані системи державної влади, ані органів місцевого самоврядування, що прослідковується в незалежності адвокатури від держави в особі її владних органів (адміністративних, правоохоронних, судових тощо) і посадових осіб. На думку правника, у процесі визначення поняття адвокатського самоврядування потрібно брати до уваги те, що таке самоврядування є виявом демократії в інституті української адвокатури, самостійним розв'язанням адвокатською спільнотою спектра питань, які згідно з національним законодавством належать до відання адвокатської професійної асоціації. Як висновок, Бочуляк Н. І. зазначає, що адвокатське самоврядування – це гарантоване державою право адвокатів брати участь (безпосередню або через самостійно сформовані представницькі органи) у розв'язанні питань діяльності інституту адвокатури в межах та в порядку, передбачених національним законодавством.

Так, відповідно до положень Закону адвокатура є недержавним самоврядним інститутом, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом; адвокатуру складають всі адвокати України, які мають право здійснювати адвокатську діяльність (стаття 2 Закону); адвокатура є незалежною від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб. Держава створює належні умови для діяльності адвокатури та забезпечує дотримання гарантій адвокатської діяльності (стаття 5 Закону); адвокатське самоврядування ґрунтується на принципах виборності, гласності, обов'язковості для виконання адвокатами рішень органів адвокатського самоврядування, підзвітності, заборони втручання органів адвокатського самоврядування у професійну діяльність адвоката (стаття 43 Закону) (Рис. 5).

Слід підкреслити, що виходячи з принципу «обов'язковості для виконання адвокатами рішень органів адвокатського самоврядування», Закон встановлює такі професійні обов'язки адвоката:

- 1) дотримуватися присяги адвоката України та правил адвокатської етики;
- 2) на вимогу клієнта надати звіт про виконання договору про надання правничої допомоги;
- 3) невідкладно повідомляти клієнта про виникнення конфлікту інтересів;
- 4) підвищувати свій професійний рівень;
- 5) виконувати рішення органів адвокатського самоврядування;
- 6) виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством та договором про надання правничої допомоги.

На підставі наведених вище законодавчих положень та аналізу наукових позицій можна стверджувати, що між правом адвокатів на здійснення професійної діяльності у складі адвокатури України, яка є недержавним органом адвокатського самоврядування, та обов'язком адвокатів самостійно брати участь у формуванні системи органів адвокатського самоврядування шляхом використання механізмів представницької демократії, що має забезпечити саморегулювання адвокатської діяльності, існує взаємозалежність. Крім того, ніхто, крім самих адвокатів, не має права бути обраним до органів адвокатського самоврядування.

Одним із таких органів є Національна асоціація адвокатів України (далі - НААУ), яка згідно з положеннями статті 45 Закону:

1) є недержавною некомерційною професійною організацією, яка об'єднує всіх адвокатів України та утворюється з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування;

2) представляє адвокатуру України у відносинах з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності, громадськими об'єднаннями та міжнародними організаціями, делегує представників до органів державної влади;

3) захищає професійні права адвокатів та забезпечує гарантії адвокатської діяльності;

4) є юридичною особою та діє через організаційні форми адвокатського самоврядування, передбачені цим Законом;

5) утворюється з'їздом адвокатів України та не може бути реорганізована. Ліквідація НААУ може бути здійснена лише на підставі закону.

б) з моменту державної реєстрації НААУ її членами стають всі особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Інші особи стають членами Національної асоціації адвокатів України з моменту складення присяги адвоката України (частина шоста статті 45 Закону).

Відтак, сам факт набуття статусу адвоката у складі адвокатури України, яку представляє НААУ, є тотожним поняттю членства адвоката в НААУ.

Окремо пропонуємо розглянути правові аспекти щодо моменту набуття адвокатом членства в НААУ в контексті положення частини шостої статті 45 Закону, згідно з яким «інші особи» стають членами НААУ з моменту складення присяги адвоката України.

У цьому аспекті важливим є те, що відповідно до «Перехідних положень» Закону відтермінується дія цього Закону через необхідність створення системи органів адвокатського самоврядування, які мають бути сформованими згідно з цим Законом.

Так, пунктом 2 «Перехідних положень» Закону встановлено, що право на заняття адвокатською діяльністю зберігається за особами, які отримали таке право до набрання чинності цим Законом. Свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю та посвідчення адвоката України, видані до набрання чинності цим Законом, є чинними і не підлягають обміну або заміні. Таким чином, із прийняттям зазначеного Закону всі адвокати України, які мають посвідчення адвоката та свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, видані відповідно до попереднього Закону, включаються до складу адвокатури України. Ці адвокати автоматично стають членами НААУ після її державної реєстрації, здійснення якої передбачено пунктом 8 «Перехідних положень» Закону.

До категорії «інші особи» в контексті частини шостої статті 45 Закону слід віднести осіб, які не набули статусу адвоката до набрання чинності цим Законом. Для таких осіб моментом набуття статусу адвоката Законом визначено день складення «присяги адвоката України». Особі, яка склала присягу адвоката України, радою адвокатів регіону в день складення присяги

безоплатно видаються свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю та посвідчення адвоката України (частина перша статті 12 Закону). Натомість до складення присяги адвоката може бути допущена лише та особа, стосовно якої радою адвокатів регіону було прийнято рішення про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. Така особа, не пізніше тридцяти днів з дня прийняття цього рішення складає перед радою адвокатів регіону присягу адвоката України (частина перша статті 11 Закону).

Таким чином, прийняття відповідною радою адвокатів регіону рішення про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю є формою підтвердження встановлених законодавством вимог до особи, яка претендує на отримання статусу адвоката, і лише після прийняття присяги може бути видане свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. У цьому випадку факт прийняття присяги адвоката та набуття особою статусу адвоката означає й одночасне набуття членства в НААУ.

Щодо ведення Єдиного реєстру адвокатів України та державної реєстрації правових актів Ради адвокатів України.

При розгляді цього питання важливо акцентувати на таких принципах адвокатського самоврядування:

1) адвокатура є незалежною від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб;

2) адвокати зобов'язані виконувати рішення органів адвокатського самоврядування;

3) державою гарантовано право адвокатам самостійно вирішувати питання організації та діяльності.

Єдиний реєстр адвокатів України був створений і почав функціонувати відповідно до Порядку ведення Єдиного реєстру адвокатів України, затвердженого рішенням Ради адвокатів України № 26 від 17.12.2012 р.

Після початку функціонування зазначеного реєстру такі науковці, як Скрябін О. М., Вільчик Т. Б., Святоцька В. О., Маркович Х. М та інші, висвітлювали свої погляди щодо відомостей, які містяться в Єдиному реєстрі адвокатів України, дотримання міжнародних та європейських принципів свободи професійної діяльності адвокатів та їх імплементації в національну правову систему тощо.

Зокрема, Скрябін О. М. у науковій статті «Про відомості, які вносяться до Єдиного реєстру адвокатів України»¹¹, серед іншого, досліджував відомості, які мають бути включені до Єдиного реєстру адвокатів України, зазначаючи, що сам реєстр є дуже корисним для всіх підприємств, об'єднань та організацій, а також для потенційних клієнтів, які бажають звернутися за отриманням юридичних послуг до адвоката. При цьому слід наголосити, що деякі із запропонованих автором цієї статті доповнень до Єдиного реєстру адвокатів України станом на сьогодні вже відображені в реєстрі.

¹¹ Скрябін О. М. Про відомості, які вносяться до єдиного реєстру адвокатів України. Право і суспільство. 2013. № 6. С. 61-65. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2013/6_2013/6_2013.pdf

Науковці Вільчик Т. Б. та Святоцька В. О. у статті «Міжнародні стандарти адвокатури: проблеми імплементації у національну правову систему» зазначають, що з 2012 року в Україні відбувається масштабна імплементація міжнародних та європейських стандартів адвокатури в національну правову систему. У результаті нині вже сформовані якісні національні стандарти, які стосуються організації та діяльності адвокатури, що прийняті уповноваженими державними органами або органами адвокатського самоврядування. Ці стандарти ґрунтуються на міжнародних та регіональних стандартах адвокатури, а також враховують особливості, традиції та звичаї професії адвоката в Україні. Такі сталі міжнародні та європейські стандарти, як недержавний характер адвокатської діяльності, свобода професії (незалежність), самоврядування, відсутність дискримінації на зайняття адвокатською діяльністю, особливий статус адвоката, доступність послуг адвокатів, дисциплінарна відповідальність адвокатів, професіоналізм, необхідність постійного навчання та підвищення кваліфікації, етичні стандарти адвокатської діяльності та інші вже давно стали обов'язковими для українських адвокатів¹².

Маркович Х. М. у науковому дослідженні «До питання функціонування адвокатського самоврядування в Україні» зазначила, що на систему органів адвокатського самоврядування законодавство покладає низку завдань, які полягають у забезпеченні незалежності адвокатів, захисті від втручання у здійснення адвокатської діяльності; підтриманні високого кваліфікаційного рівня адвокатів; утворенні та забезпеченні діяльності кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури; створенні сприятливих умов для здійснення адвокатської діяльності; забезпеченні відкритості інформації про адвокатуру та адвокатську діяльність; забезпеченні ведення Єдиного реєстру адвокатів України тощо. Європейські експерти позитивно оцінили запропоновану систему самоврядування адвокатів, оскільки її створення є реалізацією положень статті 5 Рекомендації R (2000) 21 про свободу професійної діяльності адвокатів і повністю відповідає європейським стандартам¹³.

Отже, згідно зі статтею 17 Закону повноваження щодо ведення Єдиного реєстру адвокатів України покладено на Раду адвокатів України (далі – РАУ). Такі повноваження РАУ Законом віднесено до саморегулюючої функції адвокатського самоврядування. Вони корелюють із практичною реалізацією принципу незалежності адвокатського самоврядування, який полягає в можливості самостійно приймати рішення, що відповідають інтересам адвокатури й не потребують погодження з органами державної влади.

Зокрема, РАУ забезпечує ведення Єдиного реєстру адвокатів України з метою збирання, зберігання, обліку та надання достовірної інформації про

¹² Вільчик Т. Б., Святоцька В. О. Міжнародні стандарти адвокатури: проблеми імплементації у національну правову систему. Право України. 2019. № 12. С. 54–69. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/18763>

¹³ Маркович Х. М. До питання функціонування адвокатського самоврядування в Україні. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки» Т. 7, № 2, 2020. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/sep/22158/33.pdf>

чисельність і персональний склад адвокатів України, адвокатів іноземних держав, які відповідно до Закону набули права на заняття адвокатською діяльністю в Україні, а також про обрані адвокатами організаційні форми адвокатської діяльності.

Внесення відомостей до Єдиного реєстру адвокатів України здійснюється радами адвокатів регіонів та РАУ. Відповідно до свого Положення від 17.11.2012 р., затвердженого Установчим з'їздом адвокатів України, РАУ діє в системі органів НААУ і є національним органом адвокатського самоврядування, на який державою покладено виконання у період між з'їздами адвокатів України публічно-представницьких функцій недержавного самоврядного інституту, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання правової допомоги на професійній основі адвокатурою України.

Згідно з частинами першою та третьою статті 57 Закону рішення з'їзду адвокатів України та Ради адвокатів України є обов'язковими до виконання всіма адвокатами. Рішення органів адвокатського самоврядування набувають чинності з дня їх прийняття, якщо інший строк не передбачений рішеннями. При цьому Закон не містить приписів щодо необхідності здійснення державної реєстрації рішень Ради адвокатів України, та відповідно до законодавства про державну реєстрацію нормативно-правових актів РАУ не належить до кола органів, рішення яких підлягають державній реєстрації Міністерством юстиції України.

Так, згідно з підпунктом 8 пункту 4 Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 228 від 02.07.2014 р., Міністерство юстиції України відповідно до покладених на нього завдань здійснює державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, а також інших органів, акти яких відповідно до законодавства підлягають державній реєстрації.

Із наведеного аналізу можемо констатувати, що ведення Єдиного реєстру адвокатів згідно із Законом віднесено до самостійних функцій адвокатського самоврядування, а також відсутність правових підстав для проведення державної реєстрації рішень РАУ з цих питань.

Висновки

1. Проведений аналіз судової практики свідчить про відсутність проблемних питань, пов'язаних з оскарженням учасниками кримінального провадження рішень суду про відмову в проведенні судового провадження в режимі відеоконференції (за моніторингом адвокатів, у 90–95 % розгляду клопотань про дистанційне судове провадження спостерігається позитивне розв'язання питання)¹⁴. Крім того, у наукових публікаціях також відсутні дискусії щодо строків звернення до суду з відповідним клопотанням.

¹⁴ Відеозв'язок у корупційних кримінальних провадженнях. URL: <https://pravo.ua/videokonferentsyv-iazok-u-koruptsiinykh-kryminalnykh-provadžhenniakh-pro-okremi-aspekty-zastosuvannia-rozpozvily-partnery-benchers-law-firm-oleksandr-mykytenko-ta-olha-shapovalova/>

Водночас із метою мінімізації правозастосовних проблем, зважаючи на національні особливості кримінального процесуального закону, не виключається доцільність удосконалення процесуальних аспектів деталізації правових наслідків недотримання вимог частини четвертої статті 336 КПК України щодо п'ятиденного строку звернення до суду з клопотанням про участь у судовому провадженні в режимі відеоконференції.

2. Дослідивши правові засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні, необхідно брати до уваги те, що адвокатське самоврядування полягає в участі кожного її члена у формуванні системи органів адвокатського самоврядування через застосування механізмів представницької демократії, які мають забезпечувати саморегулювання адвокатської діяльності й самостійне розв'язання спектра питань, які згідно з національним законодавством належать до відання адвокатської професійної спільноти.

Ведення Єдиного реєстру адвокатів України є самоврядним повноваженням РАУ, що, своєю чергою, слугує забезпеченню незалежності адвокатської діяльності, а також є корисним для його користувачів під час пошуку адвокатів в Україні та отримання про них актуальної інформації.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

**Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*